

Odnowienie duszpasterstwa grekokatolickiego w Polsce 1956-1957 (dokumenty), zebrał i opracował Igor Hałagida, „Bazylikańskie Studia Historyczne”, t. 1, Wydawnictwo „Bazyliada”, Warszawa 2011, ss. 374.

Historiografia Kościoła grekokatolickiego w Polsce po drugiej wojnie światowej wzbogaciła się ostatnio o cenną pozycję źródłową wydaną przez dr. hab. Igora Hałagidę, pracownika naukowego Uniwersytetu Gdańskiego oraz Instytutu Pamięci Narodowej, zatytułowaną *Odnowienie duszpasterstwa grekokatolickiego w Polsce 1956-1957 (dokumenty)*. Zainaugurowała ona zarazem powstanie nowej serii wydawniczej, jaką są „Bazylikańskie Studia Historyczne”, której wydawania podjęła się polska prowincja Zakonu św. Bazylego Wielkiego pw. Opieki Najświętszej Maryi Panny. Ma ona nawiązywać do wydawanej od 1924 r. w Żółkwi serii źródłowej „Analecta Ordinis S. Basilii Magni”, która po II wojnie światowej została odnowiona przez bazylikańskich historyków i archiwistów w Rzymie w roku 1949.

Pojawienie się edycji przygotowanej staraniem Igora Hałagidy należy odnotować co najmniej z kilku powodów. Najważniejszym z nich jest fakt, że otrzymaliśmy kolejną pracę, która ubogaca naszą wiedzę na temat trudnej historii grekokatolików w Polsce po 1945 r. W obiegu naukowym w naszym kraju mało jest dotychczas pozycji związanych z tym tematem. A jest on nader ciekawy. Sytuacja Kościoła grekokatolickiego w krajach komunistycznych była bardzo dramatyczna. Został on zdelegalizowany, majątek unitów w większości został przejęty przez cerkiew prawosławną lub skonfiskowany przez władze państwowe. Duchownych i wiernych zmuszano do przejścia na prawosławie, wszystkich którzy opierali się tej procedurze poddawano dotkliwym represjom. Wspólnota grekokatolicka stała się Kościołem męczenników. Wielu z nich zostało wyniesionych na ołtarze 24 kwietnia 2007 r. we Lwowie, podczas pielgrzymki Jana Pawła II na Ukrainę. Wśród nich znaleźli się zarówno biskupi i kapłani, mnisi i mniszki, jak i wierni świeccy. Wymieńmy w tym miejscu zwłaszcza jednego z błogosławionych – grekokatolickiego biskupa przemyskiego Jozafata Kocyłowicza, 26 czerwca 1946 r. siłą deportowanego z Polski do ZSRR, gdzie poniósł śmierć męczeńską (Hałagida omawia okoliczności przeprowadzenia akcji wysiedlenia biskupa z Przemyśla na s. 30-32).

Prezentację dokumentów poprzedza obszerne studium poświęcone likwidacji duszpasterstwa grekokatolickiego w Polsce w latach 1946-1947 i jego odnowienia w latach 1956-1957 (s. 19-101). Władze komunistyczne w naszym kraju, po wspomnianej powyżej deportacji bp. Kocyłowicza, nie uznały osobowości prawnej Kościoła grekokatolickiego i skonfiskowały jego majątek. Likwidacji poddano wiele klasztorów męskich i żeńskich. Ludność ukraińską zaraz po zakończeniu wojny deportowano w znacznej mierze do USRR, natomiast do tych, którzy pozostali na terenach południowo-wschodniej Polski, 28 kwietnia 1947 r. rozpoczęto akcję przesiedleńczą (tzw. akcja „Wisła”) na Ziemię Odzyskane. Miała być ona reperkusją za brutalne akcje Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA) wobec ludności polskiej w czasie II wojny światowej, jednak dzisiaj w świetle dostępnej dokumentacji widzieć ją także należy szerzej, biorąc pod uwagę kontekst polityki narodowościowej komunistycznych władz, która zmierzała w tym okresie m.in. do pozbycia się niektórych mniejszości lub ich rozproszenia. W każdym razie, w wyniku akcji „Wisła” zlikwidowana została całkowicie sieć parafialna i inne ośrodki życia religijnego grekokatolików. Na nowych terenach nie pozwolono na jej odtworzenie i w okresie stalinowskim grekokatolicy mogli praktykować wiarę we własnym obrządku jedynie potajemnie. Stolica Apostolska zobowiązała wówczas hierarchię Kościoła rzymsko-katolickiego, do opieki nad wiernymi tego wyznania. 25 października 1946 r. papież Pius XII nadał prymasowi kard. Augustowi Hlondowi i metropolicie krakowskiemu kard. Adamowi Sapieże specjalne uprawnienia w stosunku do duchowieństwa grekokatolickiego, a kilka miesięcy później kard. Hlond został mianowany specjalnym delegatem Stolicy Apostolskiej ds. obrządków wschodnich. Po śmierci prymasa obowiązki te przejmowali jego kolejni następcy. W tych latach duchowni grekokatolicy, którzy zostali przesiedleni na Ziemię Odzyskane wraz z ukraińską ludnością, posługiwali w obrządku łacińskim w parafiach rzymskokatolickich. Dopiero złagodzenie stalinowskiego terroru po 1956r. umożliwiło częściowe odrodzenie życia religijnego grekokatolików w Polsce. Kościołowi udało się uzyskać zgodę na działanie przy parafiach rzymskokatolickich grekokatolickich placówek duszpasterskich. Tej właśnie restauracji życia religijnego ludności ukraińskiej we własnym obrządku poświęcone są zaprezentowane w publikacji Igora Hałagidy dokumenty.

Edycja źródłowa stanowi zasadniczą część opracowania wydanego w ramach pierwszego tomu „Bazylikańskich Studiów Historycznych” (s. 107-349). Została ona poprzedzona krótką notą edytorską. Znalazły się w niej 103 dokumenty odnalezione przez autora w archiwach proweniencji państwowej (Archiwum Akt Nowych w Warszawie; Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Rzeszowie, Archiwum Państwowe w Suwałkach) oraz kościelnej (Archiwum Prymasa Polski w Warszawie, Archiwum Archidiecezji Krakowskiej, Archiwum Diecezji Zielonogórsko-Gorzowskiej, Archiwum Kurii Archidiecezji Wrocławskiej, Archiwum Diecezji Przemysko-Warszawskiej w Przemyśle (grekokatolickiej), Archiwum Klasztoru oo. Bazylianów w Warszawie). Należy podkreślić,

że wszystkie dokumenty zostały opublikowane zgodnie z zasadami edytorstwa naukowego, co nie jest niestety regułą w pojawiających się coraz częściej na rynku wydawniczym edycjach źródłowych. Oprócz sporej dawki dokumentacji, cennymi dla czytelników publikacji Igora Hałagidy staną się przede wszystkim skrupulatnie przygotowane biogramy większości osób pojawiających się w dokumentach, które zostały zamieszczone w przypisach. Nawet w przypadku znanych skądinąd postaci wnoszą wiele nowych ustaleń biograficznych. Piszącego te słowa zainteresowały chociażby informacje dotyczące o. Arseniusza (Antoniego) Kulibaby, bazylianina, który w 1948 r. posługiwał przez kilka miesięcy jako wikariusz w parafii św. Rodziny w Pile, animowanej wówczas przez salezjanina ks. Józefa Wróbla (s. 249).

Na końcu publikacji autor zamieścił wykaz skrótów oraz indeks osobowy i nazw miejscowości. Dodać należy, że prezentowana edycja źródłowa została wydana bardzo starannie, choć w skromnej szacie graficznej, w jakiej odtąd będą wydawane „Bazylikańskie Studia Historyczne” (na okładkę publikacji składa się tytuł periodyku przyozdobiony herbem zakonu bazylianów).

Publikację Igora Hałagidy zaliczyć należy do przedsięwzięć udanych. Polecam ją zwłaszcza historykom dziejów najnowszych, zainteresowanych historią Kościoła, społeczeństwa na Ziemiach Odzyskanych, stosunków narodowościowych w Polsce po drugiej wojnie światowej, badaczom skomplikowanych relacji polsko-ukraińskich. W wielu przypadkach związanych z historią grekokatolików w Polsce po 1945 r. mamy do czynienia z uproszczeniami i stereotypami, które w znacznej mierze są krzywdzące w stosunku do tej wspólnoty, która jest częścią Kościoła powszechnego. Uważna lektura prezentowanej pozycji pomoże nam odkryć wiele nowych kontekstów związanych z opisaną w niej materią. Być może dla wielu czytelników staną się nowością pozwalającą w pełni nie nowym światłem przyprzeć się historii bratniego Kościoła grekokatolickiego.

ks. Jarosław Wąsowicz SDB
Archiwum Salezjańskie Inspektorii Pilskiej